

بیہ نام عین کلاں پاک

آشنای با معماری اسلام

منجیل

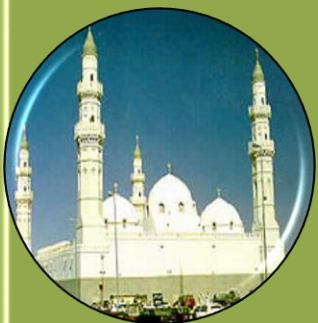
استاد: سرکار خانم مهندس کتابی

گردآورنده: حسین شریف دالان

www.memar93.blog.ir

تاریخ مساجد

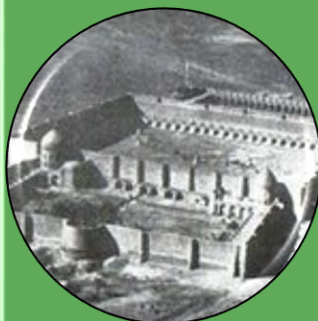
نخستین مسجد اسلامی به دست پیامبر و یارانش در مدینه ساخته شد و توسط هنرمندان اسلامی تقلید و الگو گرفته شده است. دیوار مسجد مدینه از **سنگ لاشه** و آسمان آن **تیرپوش و تخت** بوده است و **شبستان مسجد با** **افراز اندکی بلندتر از بالای مرد بلندبالا** برافراشته شد

مسجد قبا

مسجد
النبی

مسجد
کوفه

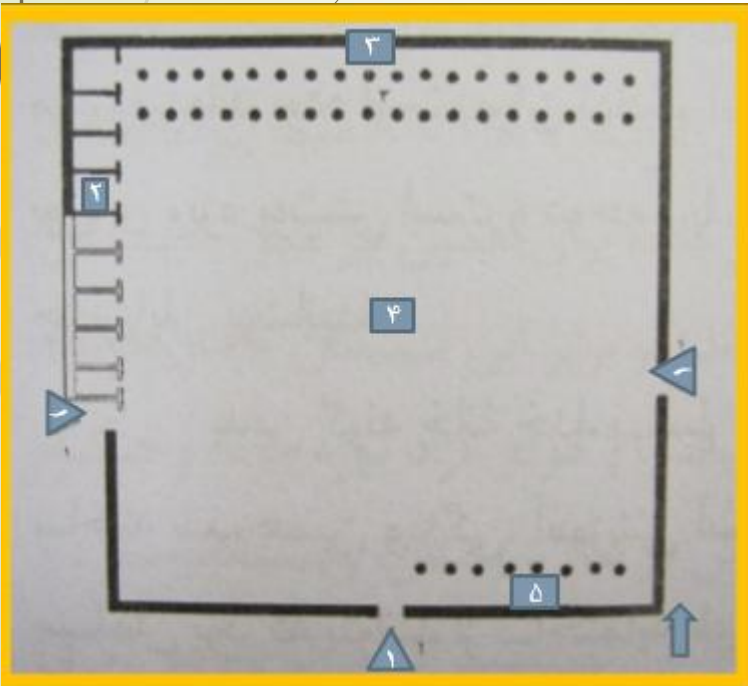

مسجد
فهرج

مسجد
ریجاب

- الگوی تمامی مساجد بعدی
- دارای پلانی مربع و شبستانی نزدیک به ۶,۵ در ۷,۵ متر
- بسیار ساده و آکنده از رومانیست و صفا
- استفاده از مصالح بوم آورد
- دیوارهای سافته شده از سنگ، بلندتر از یک مرد بلندقامت عرب
- استفاده از تنه ی درفتِ نفل به جای ستون و سر شافه بجای تیر
- پوشیدن سقف با استفاده از مصیر و پوست چهارپایان
- ایجاد یک میاط برای ایستادن جمعیت
- ایجاد صفه برای اصحاب مستمند
- جدایی از محل گذر با بارویی کوتاه

مسجد فجر

۵

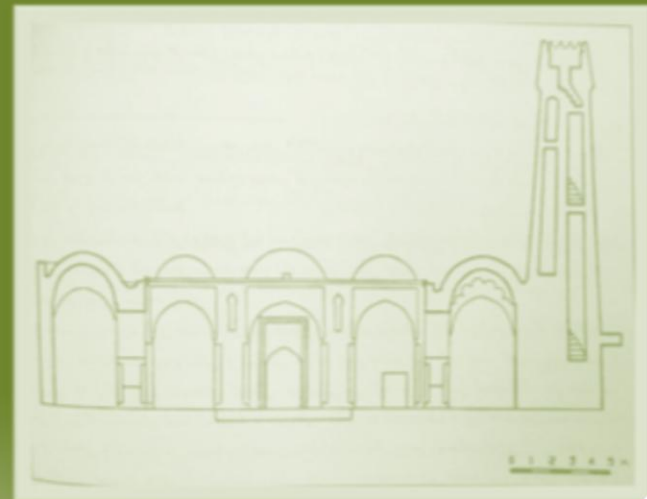
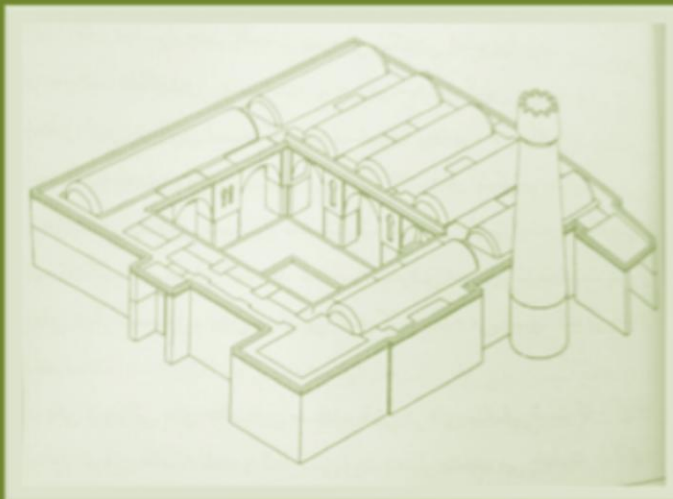
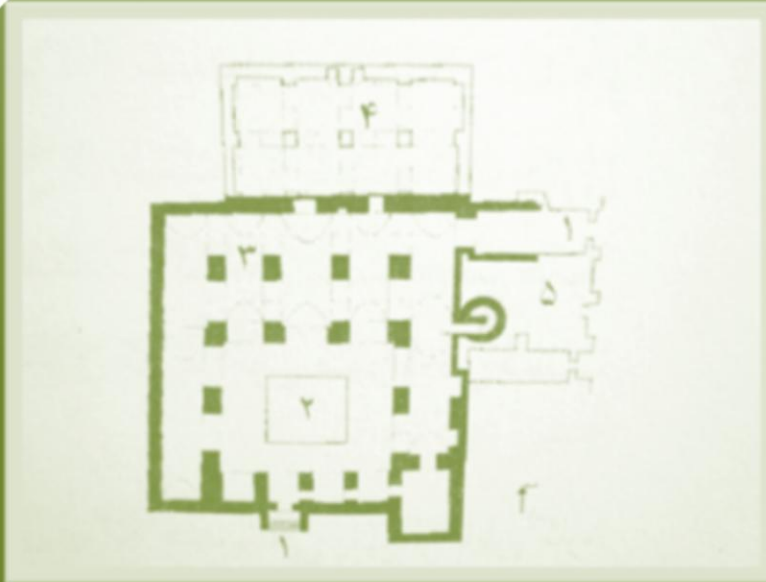
۱- ورودی ها

۲- میانسرا یا حیاط

۳- شبستان اصلی (رو به قبله)

۴- شبستان زمستانی

۵- مناره

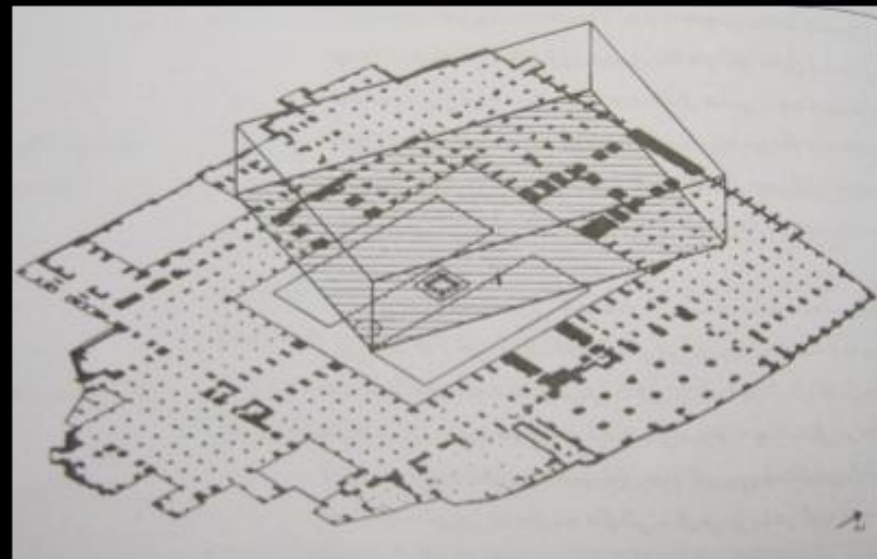
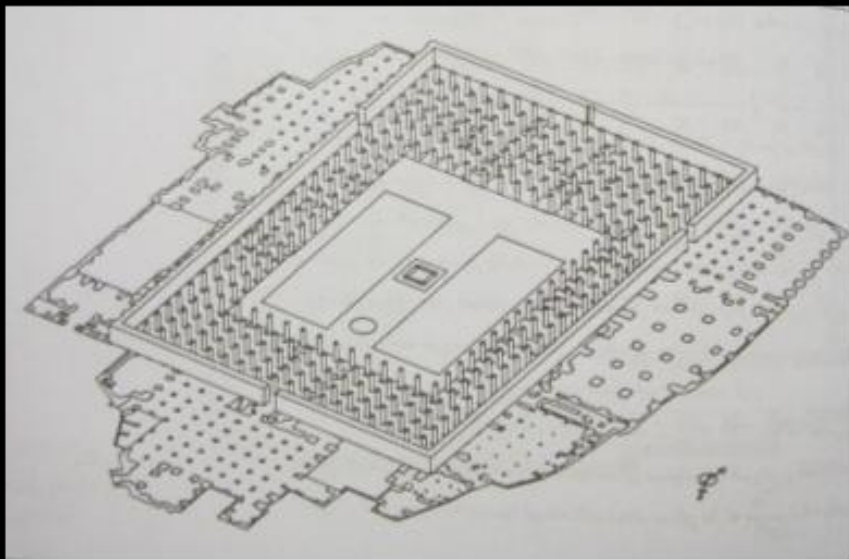

مسجد جامع اصفهان ۱۰۸۶ هجری قمری

۶

مسجد جامع اصفهان در دوران آل بویه

مسجد جامع اصفهان، جای مسجد نفستین در
سال ۱۵۶ هجری قمری

- در زمان آل بویه، یک دهانه به شبستان ها (با کوچکتر کردن حیاط) افزوده شد، و ستون ها به اجرکاری مزین گشت.

سیکهای معماری مساجد

۷

پیش از اسلام

خراسانی

رازی

آذری

اصفهانی

پیش از اسلام

پارتی

پارسی

تاریخ معماری

سده دوم هجری

• خراسان - پیل پاها- دیوار ضخیم

قرن چهارم هجری

• نفوذ معماری کهن اشکانی و ساسانی (ایوان و گنبد)

قرن ششم

• مساجد چهار ایوانی

انواع مسجد

۹

۱. مساجد شبستانی

این مساجد از بخش سرپوشیده در جانب قبله و حیاط مرکزی و ایوان جلوی آن و صفت هائی در اطراف تشکیل یافته است.

۲. مساجد چهار طاقی

این مساجد شامل چهار ستون در چهار گوشه مربع شکل می باشد که به وسیله چهار قوس در چهار جهت اصلی نمایان شده است و چون از چهار طرف باز بوده به چهار طاقی شهرت یافته است.

۳. مساجد ایوانی خود به دو دسته دو

ایوانی و چهار ایوانی تقسیم می گردد

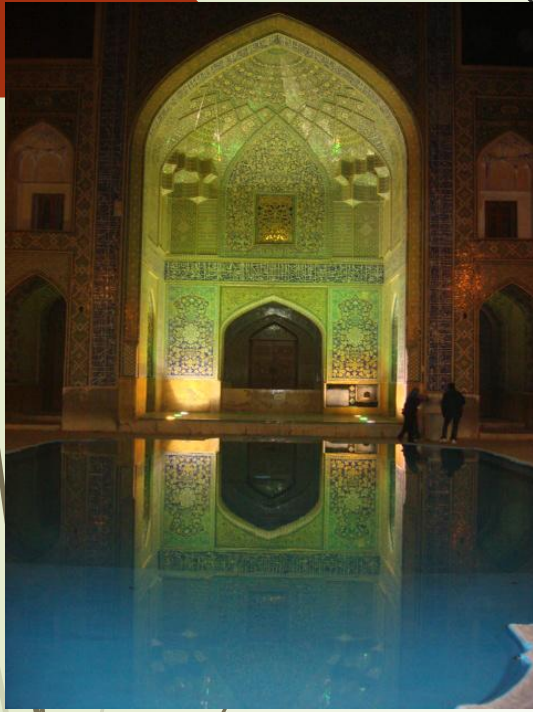
➤ **زادگاه** اولین نمونه های معماری اسلامی ایران را در **خراسان** دانسته اند. در خراسان و شیوه خراسانی نقشه عمومی بناهای آن از مساجد صدر اسلام اقتباس شده و مساجد به گونه **شبستانی یا چهل ستونی** ساخته شده اند. این رقم تنها به معنای حضور ستونهای متعدد است که گرداگرد حیاط مرکزی قرار می گیرند و شبستان ها و یا رواق ها را می سازند. **قوسهای** به کار رفته در شیوه خراسانی به صورت **بیضی یا تخم مرغ** است که از نمونه های آن؛ **فیروزآباد و طاق کسری** را می توان نام برد.

عناصر معماری مشترک مساجد

➤ مساجد در تمام مکان هایی که ساخته می شوند، عناصر معماری مشترکی دارند؛ صحن، ایوان، رواق، مناره، گنبد، شبستان و محراب که البته برخی مساجد همچون مسجد شیخ لطف الله اصفهان فاقد صحن و مناره هستند. هیچ معبدی نیز نمیتواند محراب نداشته باشد تا جایی که برخی مساجد دارای چند محراب هستند به عنوان نمونه؛ مسجد جامع اصفهان را میبینیم که دارای ۹ محراب هست، البته بیشتر مساجد دارای یک محراب در جنوب مسجد هستند.

صحن و حیاط مسجد

صحن و حیاط مسجد یکی از عناصر مهم معماری مساجد اسلامی، طرح مربع و یا مربع مستطیل دارد و فضایی آزاد و روحانی را برای واردین به مسجد ایجاد میکند. در واقع شکل و فرم و عناصر تزئینی ابتدا در همین صحن ها به نمایش در می آیند در وسط صحن حیاط، آب مظهر پاکیزگی و نظافت، در حوض بزرگی که با فضا سازی بنا به صورت دایره و یا مربع و مستطیل و یا هشت گوش متناسب است، متجلی می شود.

معماران محل حوض را در جایی انتخاب می کردند که لااقل تصویر بخش اعظمی از بنا به ویژه ایوان ها و طاق نماهای زیبا که دارای تزئینات و رنگ های الوان بودند، کاملاً در حوض منعکس شود که نمونه آن را در مسجد شاه اصفهان می بینیم. بنابراین حوض علاوه بر کارکردی که برای وضو ساختن دارد، نمادی تزئینی نیز به شمار می رود.

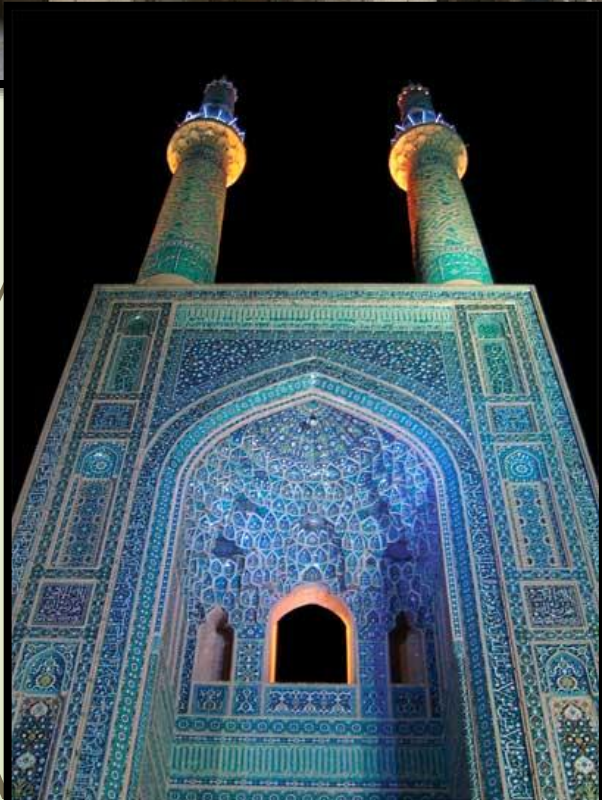
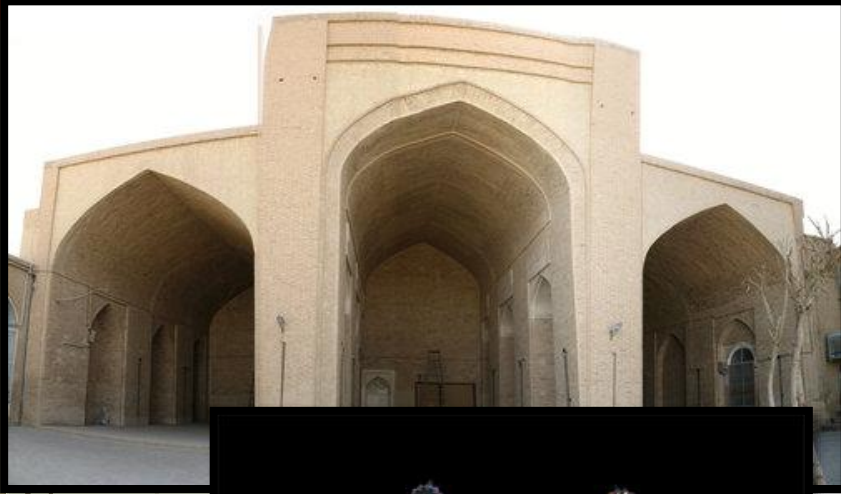
در برخی مناطق همچون مسجد عتیق شیراز، بر روی حوض سکو یا تخت گاهی ساخته اند که پایه های آن در حوض است. به این سکو خدای خانه گویند. رواق ها، فضا های سر پوشیده ستون دار اطراف صحن و حیاط مسجد هستند که معمولاً در پشت آنها دیوارهای انتهای مسجد قرار دارند. در تاریک خانه دامغان شاهد این رواق ها هستیم.

ایوانها

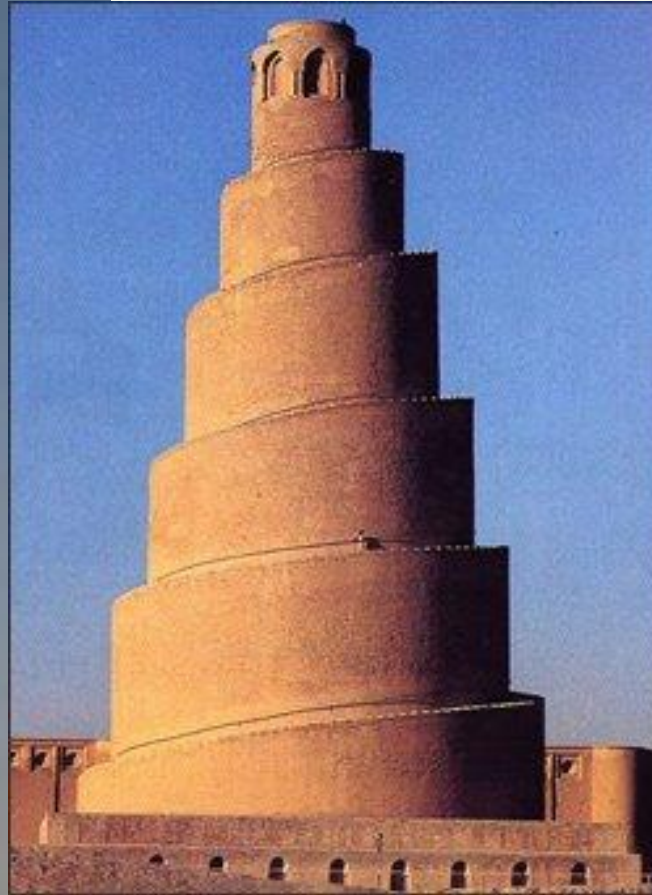
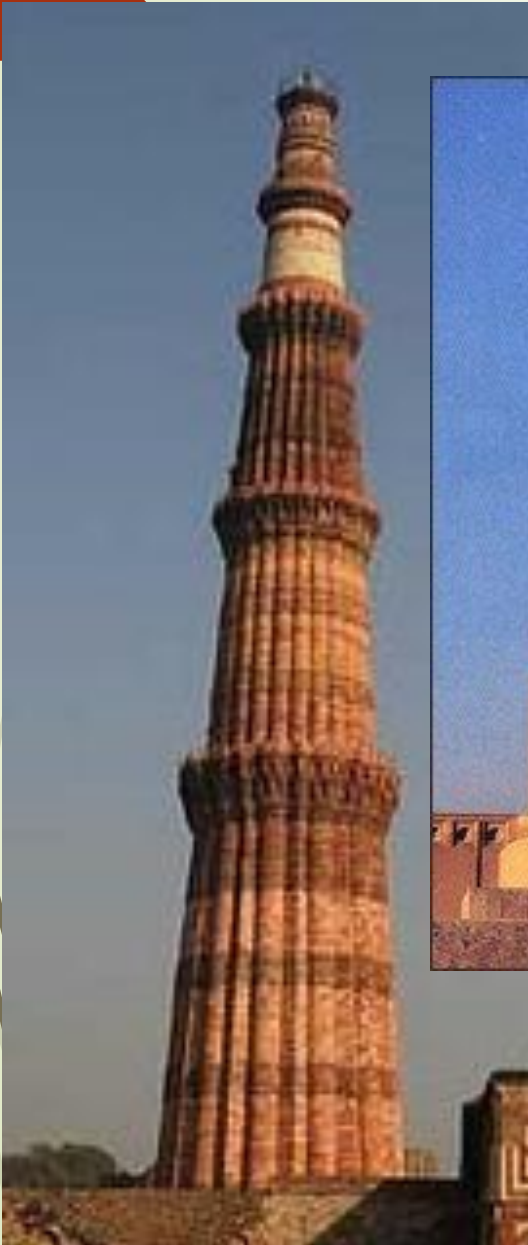
۱۳

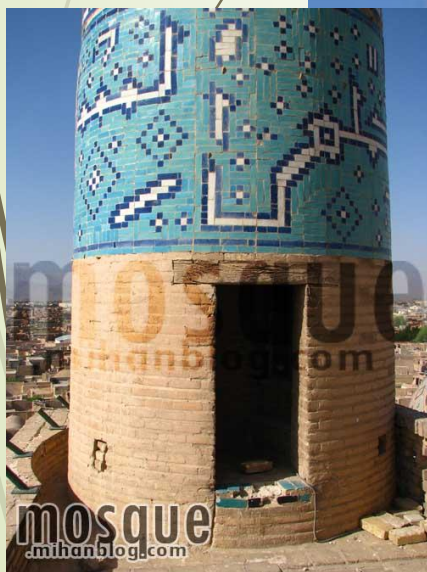
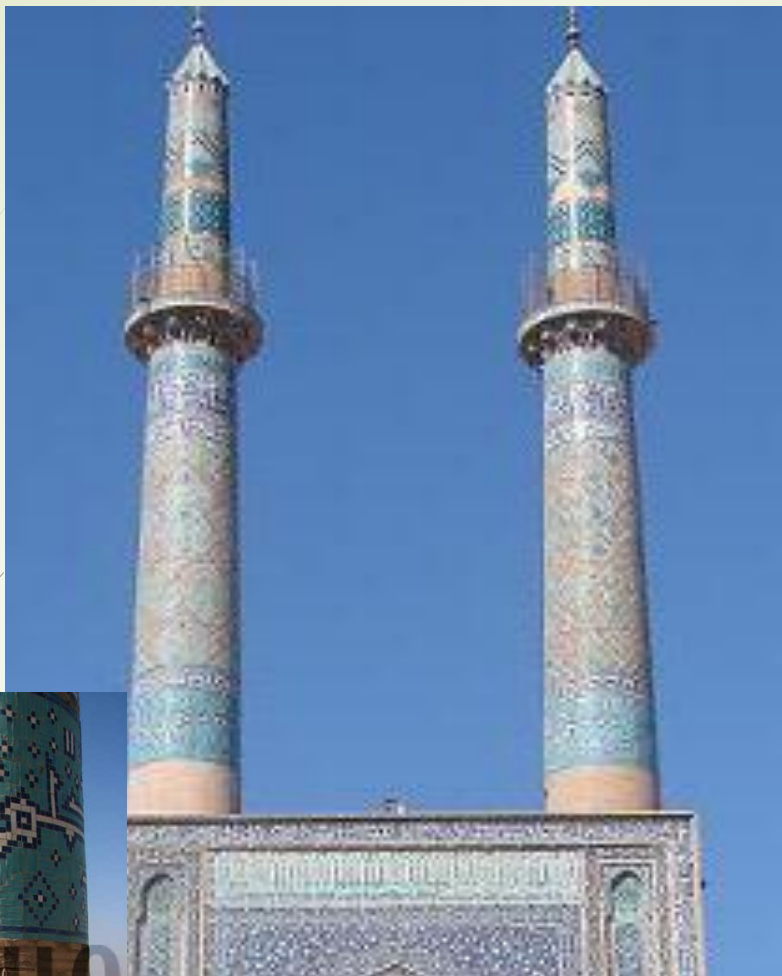
ایوان بدون تردید زیباترین و عالی ترین ایوان ها در مساجد و بناهای اسلامی ایران مشاهده می شود. ایوان های مساجد ایران از نظر ارتفاع و تناسب فنی و عناصر تزئینی در بین سایر بناها و مساجد اسلامی کشورهای جهان، نمونه و منحصر به فرد هستند. هر ایوانی زیبایی خاص مجموعه خود را دارد. ایوان های ایرانی اغلب بلند و متناسب با بنا ساخته شده اند. به علاوه وجود طاق نماهای بسیار جالب و متنوع در اطراف ایوان ها، آنها را از خشکی و تجرد خارج کرده و حالت موزونی به آنها داده است.

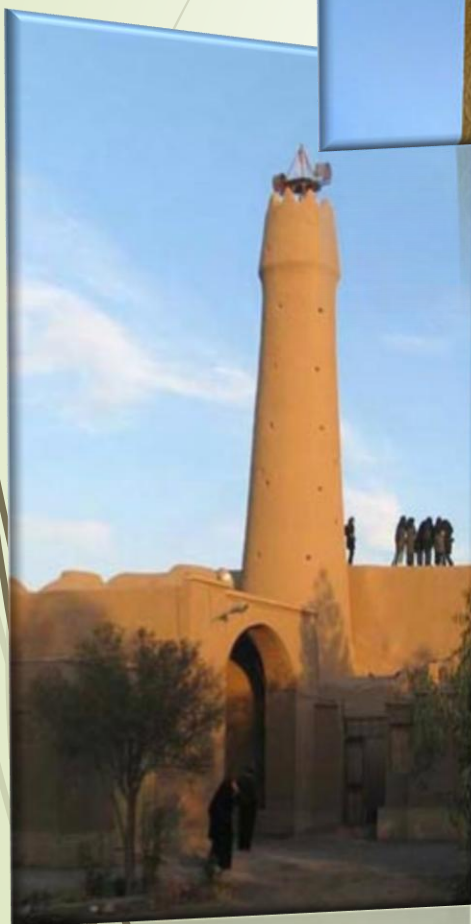
سقف ایوان ها که از نظر شکل و فرم مانند نیم کره و نیم گنبد است، با انواع عناصر تزئینی مانند مقرنس، آجرکاری، گچ بری، آینه کاری و نقاشی مزین شده است و در هر بنایی به تناسب اهمیت آن، این تزئینات بیشتر و کامل تر و زیباتر شده اند. ایوان های ورودی مسجد جامع یزد، مسجد شیخ لطف الله و مدرسه چهار باغ اینگونه اند. سقف ایوان هایی که عمیق هستند، مانند ایوان یا صفه درویش در مسجد جامع اصفهان به صورت گهواره ای ناوی و یا طاق آهنگ است. در اطراف کلید ایوانها، طاق نماها به کمک ایوان ها آمده و زیبایی آنها را کامل کرده اند و آنها را از تجرید و تکنمایی که شکل مناسبی نبوده، بیرون آورده اند. این طاقنماها به صورت مربع مستطیل هستند و به صورت قالببندی در بیشتر ایوان ها جای گرفته اند.

اولین مناره را متعلق به قرن سوم هجری می دانند که در شهرستان قم واقع است. مناره ها ابتدا منفرد بودند و مصالح آنها از خشت بود. بعدها با آجر همراه با تزئینات آجری و کتیبه ساخته شد، مانند منار مسجد علی در اصفهان و منار تاریک خانه دامغان. در همین زمان نیز مناره های زوجی به ویژه در دو طرف ایوان های گنبد دار متداول گردید که در این حالت به آن گلدسته نیز گفته می شود

«مناره». «گلدسته»،
 «گلبنگ»، «ماذنه» و..
 ..دارند. اغلب دو تا و گاه
 تعدادشان کمتر یا بیشتر
 است....
 به هر صورت، اغلب مساجد
 اسلامی را، مناره‌هایی است با
 وضع ساختمانی مخصوص
 که به کار تعیین قبله
 می‌آید. یعنی یا باید صفحه
 مار و مماس بر دو مناره از
 کعبه بگذرد، که اگر از نوع
 اول، باشد، اهالی شهر،
 می‌دانند هر جهت که دو
 مناره به ردیف، یکی دیده
 شود آن جهت قبله است. یا
 جهت عمود بر قبله

میل یا مناره های راهنما مناره ها یا گلدسته هایی که برای گفتن اذان و خبررسانی کاربرد داشته و دارند. از این رو در دوران اسلامی نام «مأذنه» نیز به خود گرفتند که قبل از وجود بلندگو، بالای آنها اذان می گفته اند. هر گلدسته یا مأذنه شامل قسمت های زیر است: ۱. پایه ۲. بدنه یا ساقه ۳. محل گفتن اذان (مؤذنه) ۴. تاج یا کلاهک تا قبل از صفویه مصالح بیشتر گلدسته ها از آجر بود. ولی از این دوره ساقه گلدسته ها یکپارچه از جنس کاشی فیروزهای بود که در متن آن حروف معقلی (حروف بنایی) و زردرنگ به کار برده می شد.

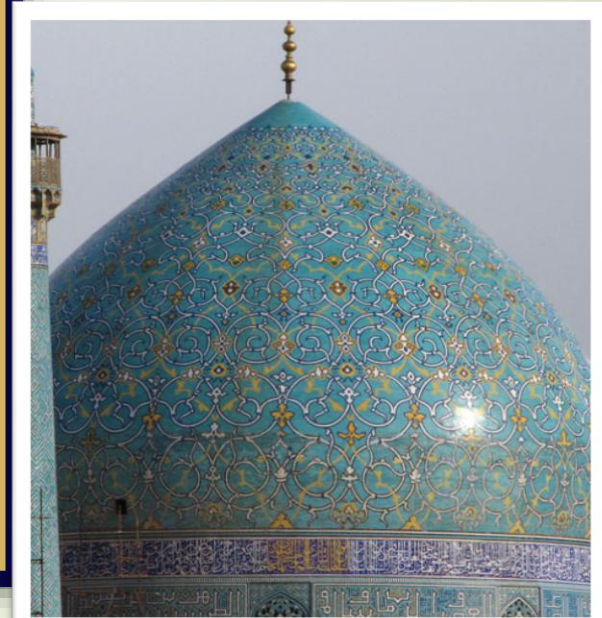
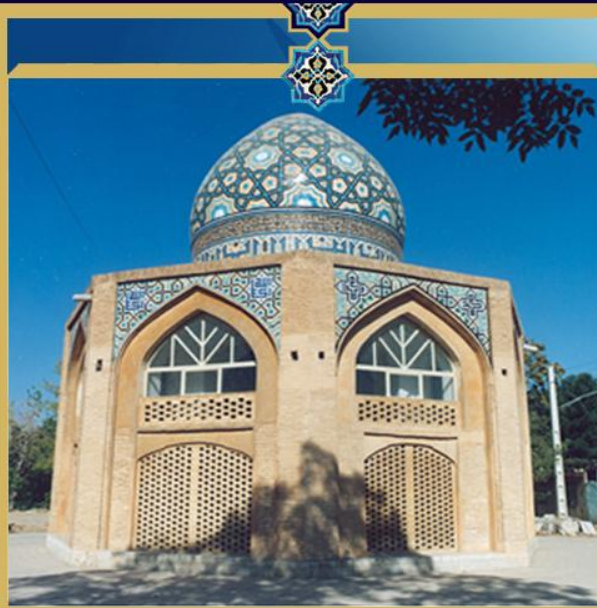
گنبدها

۱۸

گنبدها نیز یکی از علائم معماری اسلامی هستند که متنوعترین آنها در ایران به کار گرفته شده اند. این گنبدها از خشت خام با اندود کاه گل یا آجر و سنگ در سرتاسر ایران اسلامی خودنمایی می کنند. انتخاب رنگ آبی که رنگی است آرام بخش و متعادل و روحانی، برای خود مزیتی است برای گنبدهای ایرانی، گنبدهای ایرانی صرف نظر از نوع فن و تکنیکی که در ساخت آنها به کار رفته است به دو دسته رک و نار تقسیم می شوند. نار مثل گنبد مسجد شاه و گنبد میرزا رفیعا در اصفهان.

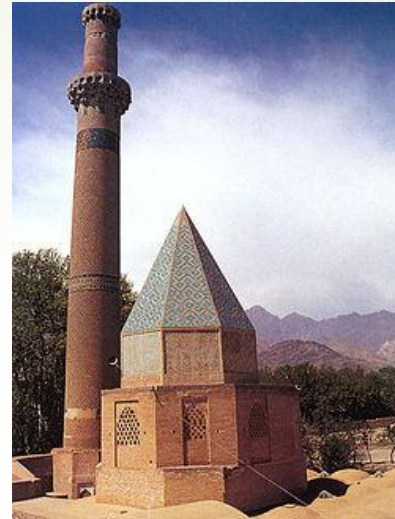

تکیه میرزا رفیعا

گنبد‌های رک نیز به سه دسته تقسیم می شوند.:

گنبد‌های هرمی مانند گنبد ابولؤلؤ در کاشان و گنبد خانقاه شیخ عبدالصمد در نطنز

گنبد‌های مخروطی، مانند میل رادکان در قوچان

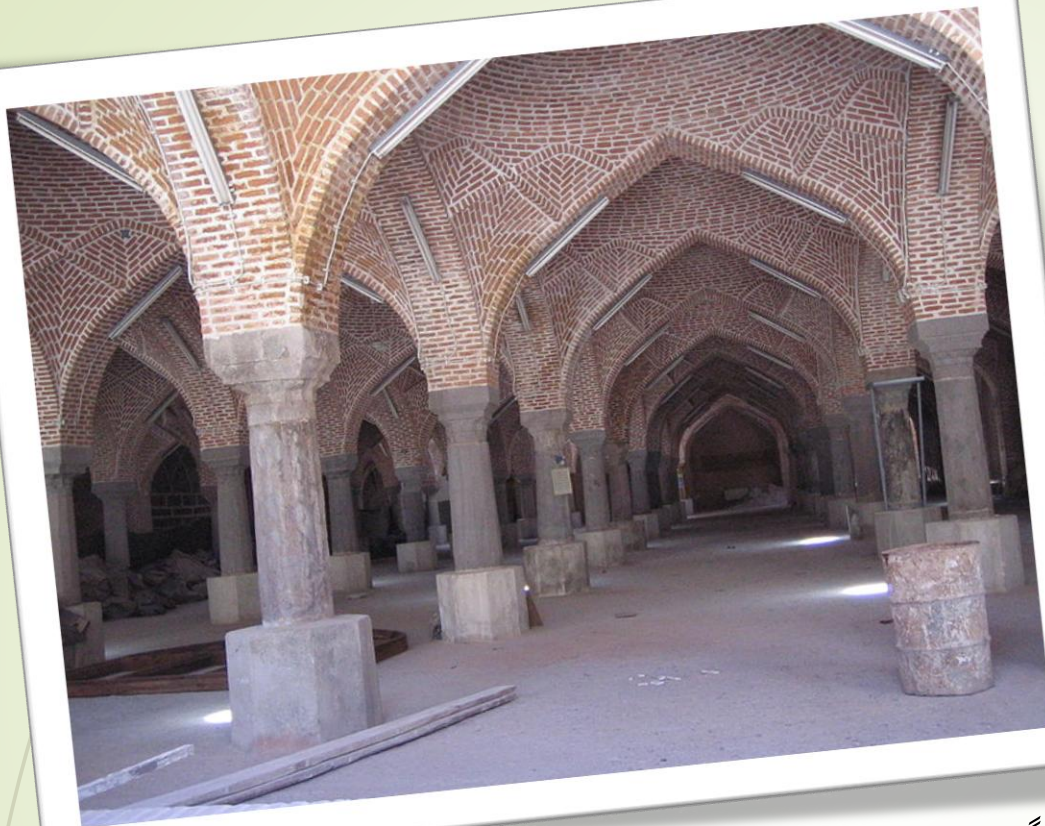
گنبدها

گنبدهای اور چین (پله پله ای) مانند مقبره دانیال نبی در شوش

تیزه گنبد، رک و در پایه به صورت قوس و نار در میآید. گنبد بیشتر مقابری که متعلق به سرداران ایران است، مخروطی شکل و گنبد امامزاده ها تقریباً همگی هرمی شکل و نار هستند. گنبدهایی که از خارج بنا مشاهده می شوند، پوسته بیرونی بنای گنبد است که به آن اصطلاحاً خود گویند. ولی گنبد دیگری در زیر گنبد خارجی وجود دارد که آن را از داخل مشاهده می کنیم و به آن اصطلاحاً آهیانه می گویند. بنابراین گنبدهای بناها شامل دو پوسته خود و آهیانه می باشند

شبستان ها نیز فضاهاى سرپوشیده و دارای ستون های یک شکل و موازیانند که از یک طرف به صحن مسجد راه دارند. هر مسجد دارای شبستان است. این شبستانها ممکن است در چهار طرف مسجد یا دو طرف آن و احیاناً یک شبستان در جنوب مسجد و طرف قبله ایجاد شده باشد. این موضوع بستگی به تعداد نمازگزاران و اهمیت و اعتبار مسجد دارد

تقریباً بیشتر مساجد اسلامی دارای سقف های قوسی شکل با انواع تزئینات و کاربرندی و رسمی بناهای ساده و متنوع اند. این قوس ها که در مساجد ایرانی به صورت عرق چین ظاهر شده اند، جلوه ای خاص دارند. تزئینات آجرکاری و یا کاشی کاری متنوع آنها بر زیبایی این شبستان ها افزوده است.

محراب نشان دهنده قبله و در واقع نقطه عطف مسجد است. محراب ها در فرورفتگی قسمتی از دیوار قبله و از ساده ترین وجه تا پرنقش و نگارترین شکل ساخته می شوند. این امر بستگی به نوع و اهمیت مساجد و موقعیت آنها دارد. محراب های کاشی کاری ایران با تناسبات و به کارگیری کاشی های اللون معرق و یک تکه، از نمونه های بسیار عالی در ایران و جهان هستند. مانند محراب زیبای مینایی در موزه اسلامی ایران و محراب زیبای مسجد میرعماد کاشان در موزه مترو پولین کاشان.

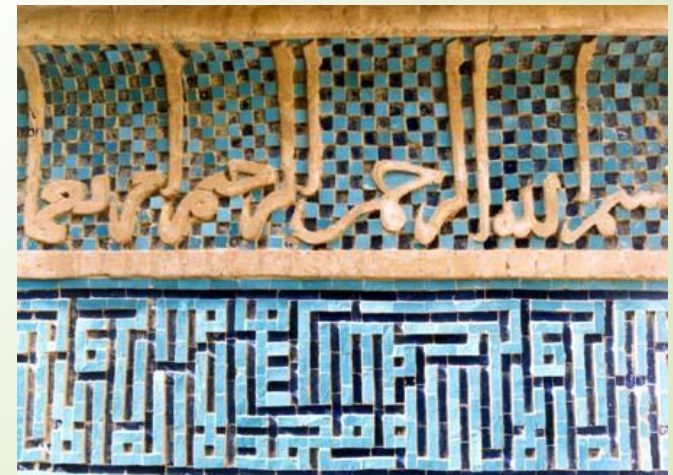
کتیبه و نورگیرها

۲۳

▶ کتیبه و نورگیرها، کتیبه های قدیمی تر از آجر چینی و گچ بری ها

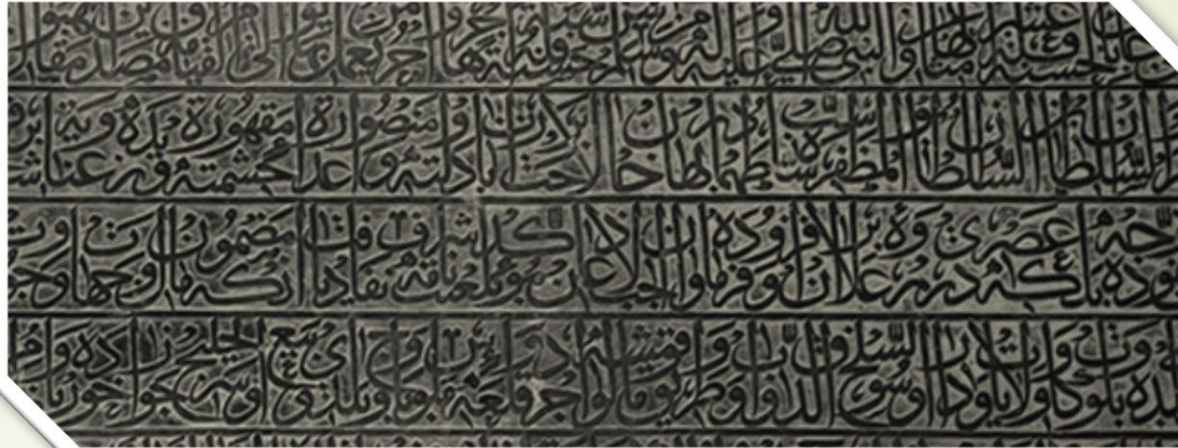
کتیبه های جدیدتر با کاشی معرق و یا کاشی خشت اغلب به رنگ سفید بر زمینه لاجوردی

کتیبه و نورگیرها

۲۴

بعضاً کتیبه های حجاری شده از سنگ، مخصوصاً سنگ مرمر نیز دیده می شود .

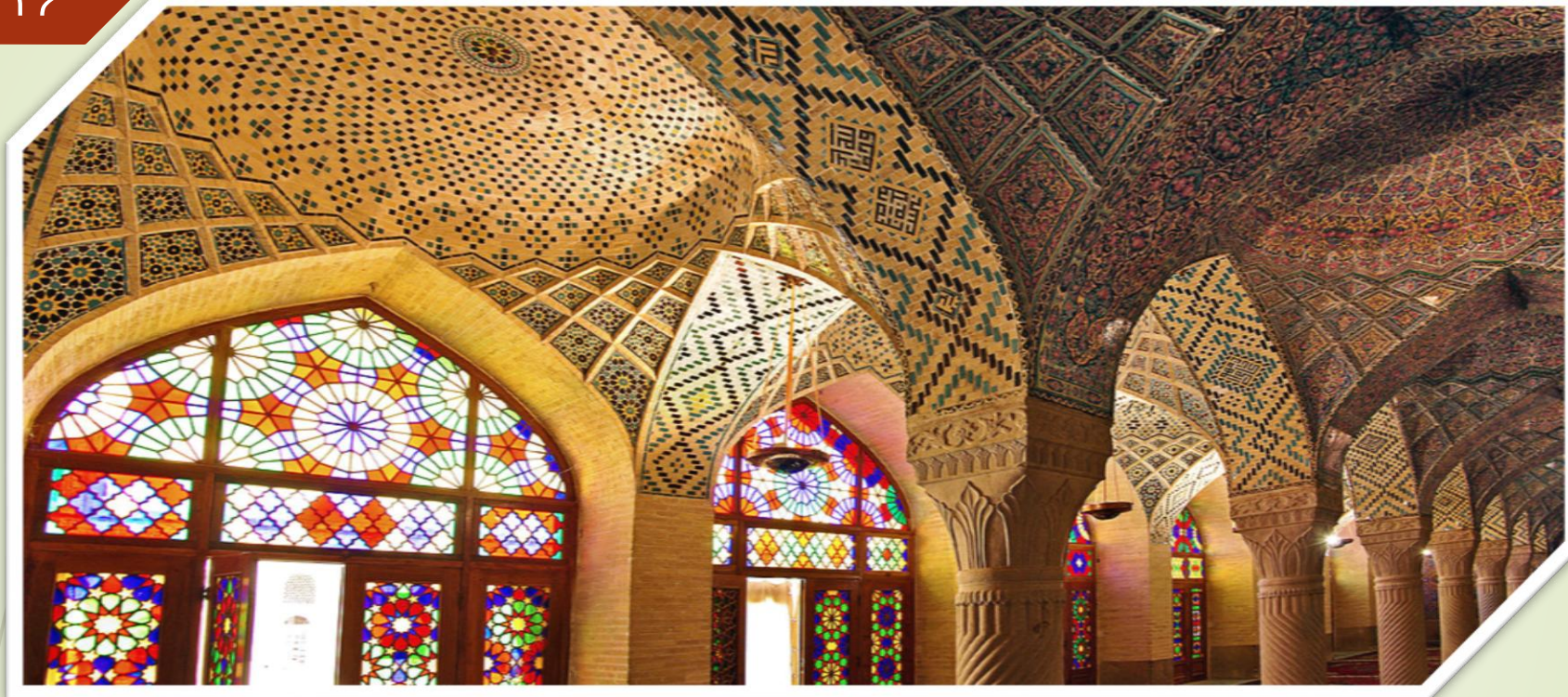
کتیبه هایی که از قرون اولیه اسلامی تا دوره تیموری و اواخر این دوره هستند غالباً از آجر چینی و گچبری و با انواع خطوط تزئینی کوفی و خط زیبای ثلث و به دست زبردست ترین استادان خط و یا نقاشی خط بر در و دیوار این اماکن مذهبی جلوه میکنند

کتیبه و نورگیرها

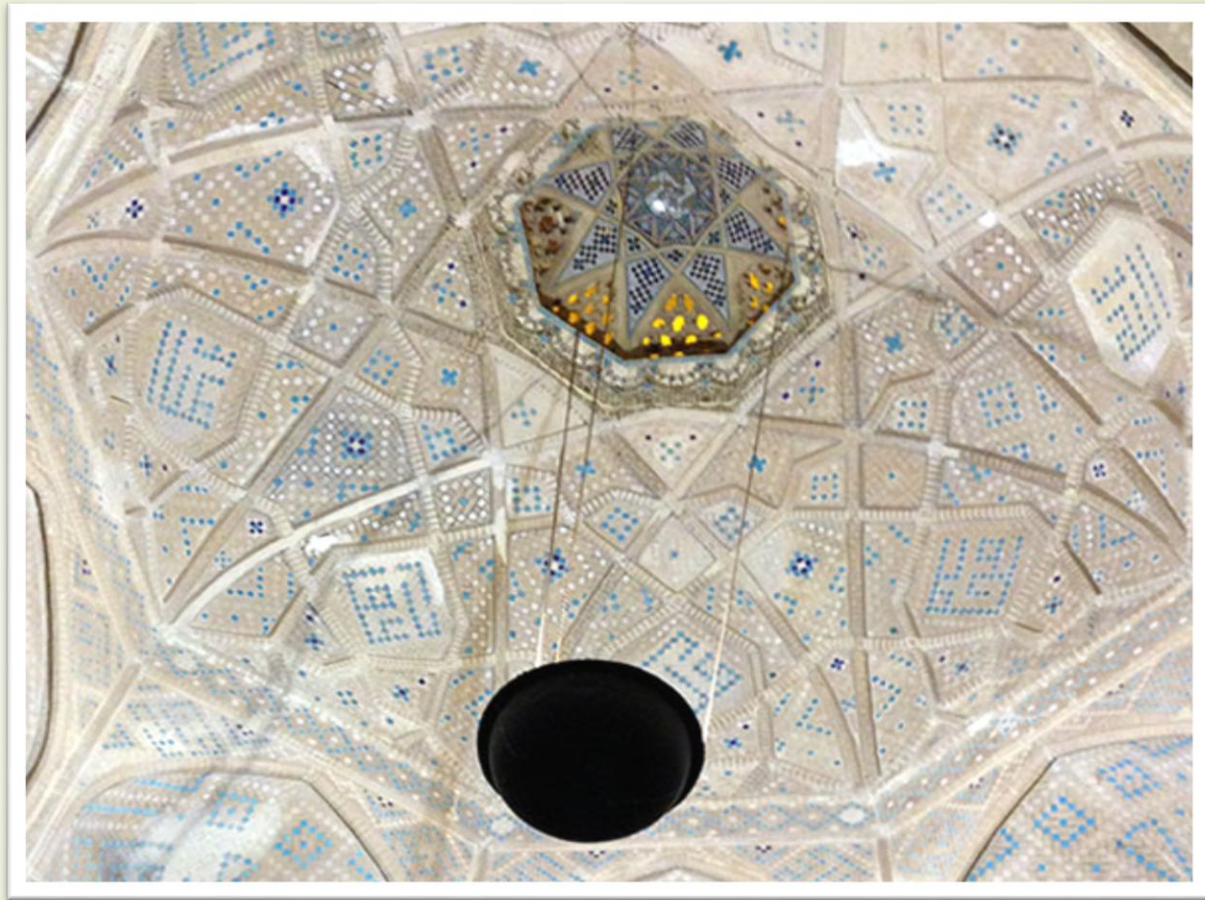
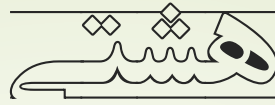
۲۵

نورگیرها نیز در اطراف گنبد و یا در ساق و ساقه آن مشاهده می گردد که به علت شدت و ضعف نور، طرح های بدیعی را به وجود آورده و بر زیبایی مسجد یا آرامگاه و زیارتگاه افزوده اند.

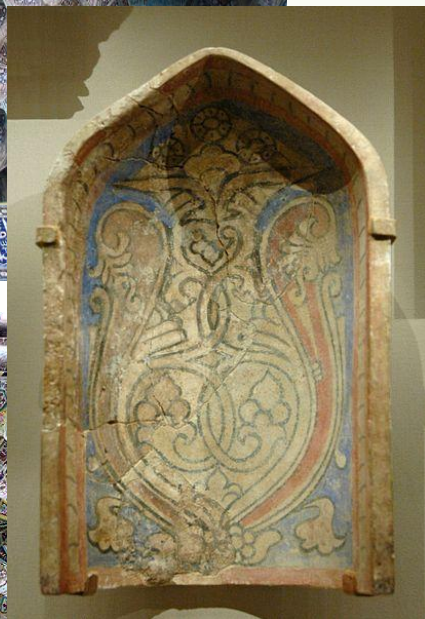
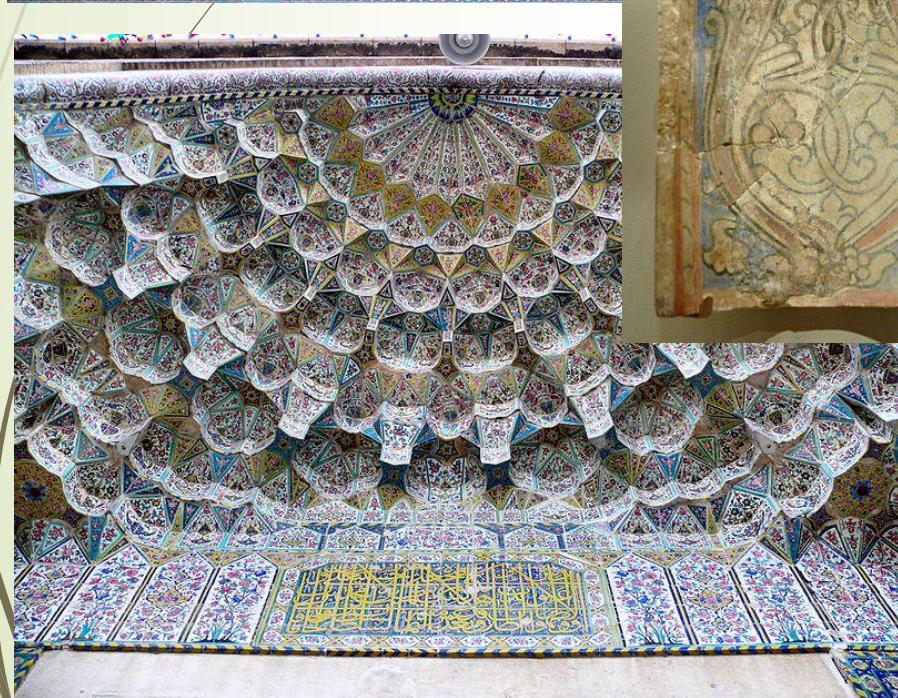
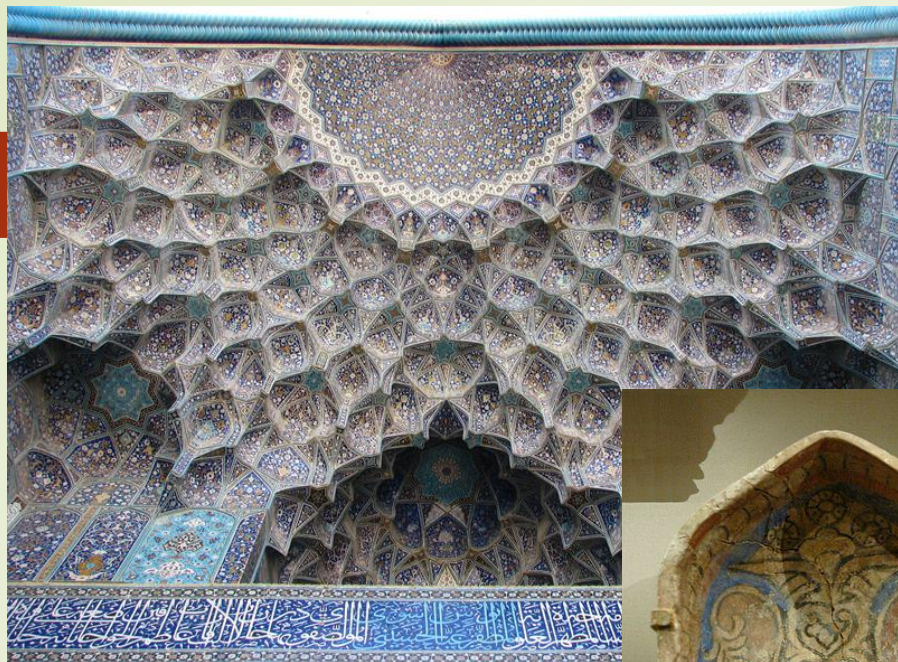
پنجره هایی که معمولاً در بغل ایوان ها نیز به وجود آمده اند، اصطلاحاً به آن پاچنگ گویند. پاچنگها در بیشتر مساجد قدیمی جزو عناصر همراه مسجد هستند. نورگیرها از مصالح کاشی معرق، سنگ، آجر، کاشی و چوب ساخته میشوند و دارای نقوش هندسی یا اسلیمی هستند.

هشت یعنی برجسته، بیرون آمده، تنها جایی که از منطقه بسته خانه یا مسجد بیرون می آمده و ارتباط با خارج داشته است. جهت ایجاد مکث...

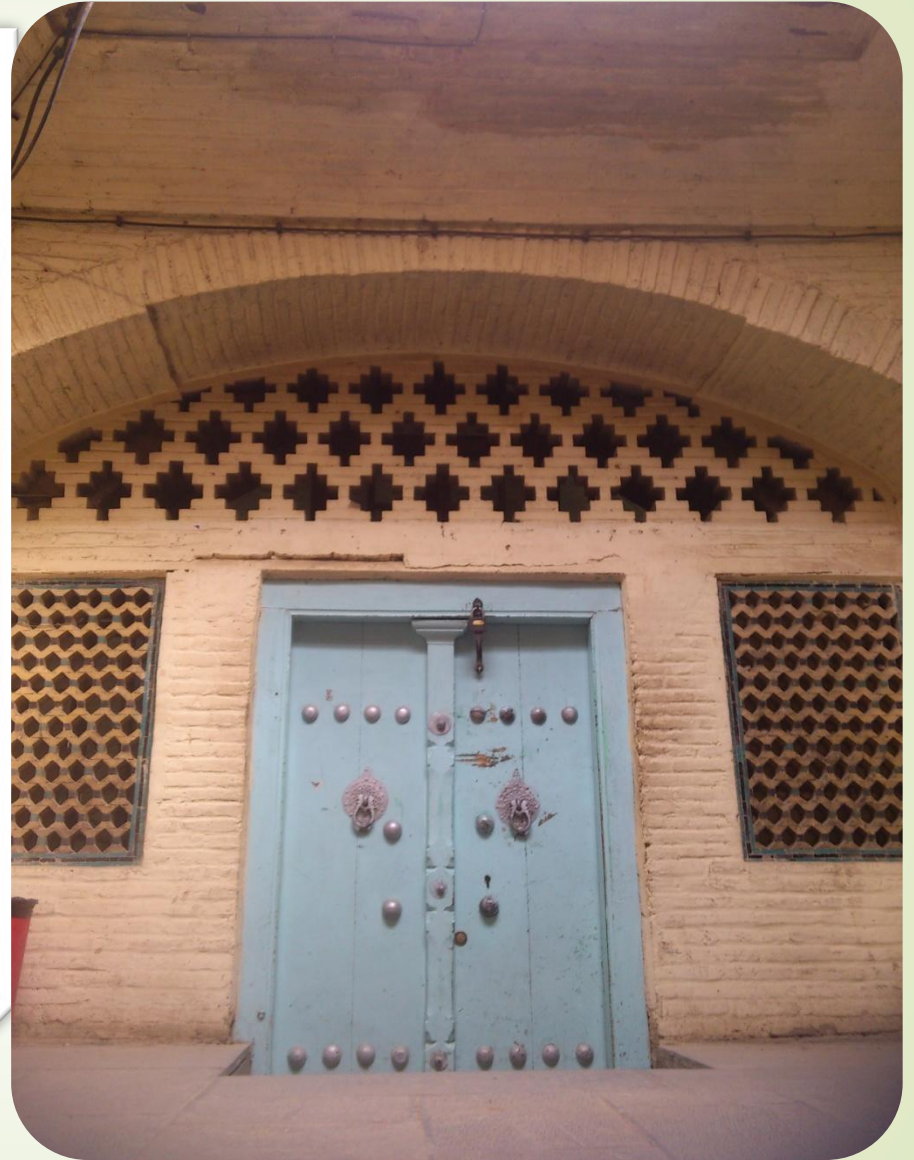
در معماری مساجد نقوش گچبری، آجر کاری و کاشیکاری بر مبنای معنای سمبولیک هر یک از آنها و حس پویای زیباپسندی مذهبی مردمان انتخاب می شود. به تزیینات الحاقی نماسازی سنگی-آجری کاشیکاری و گچکاری آمود

مقرنس (آهو پای) یکی از عناصر تزئینی معماری است که در زیباسازی بناهای ایرانی به ویژه مساجد و آرامگاه‌ها نقش مهمی دارد. مقرنس‌ها به شکل طبقاتی که روی هم ساخته شده برای آرایش دادن بناها و یا برای آنکه به تدریج از یک شکل هندسی به شکل هندسی دیگری تبدیل شود، به کار می‌روند. مقرنس‌ها را می‌توان از جمله عناصر موثر در ساختن گنبدها دانست، که بعدها کاربرد اولیه را از دست داده و بیشتر برای تزئین به کار رفته است.

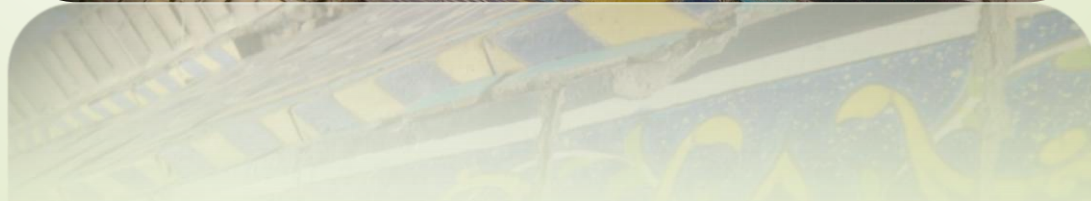

کاشیهای هفت رنگ:

۳۳

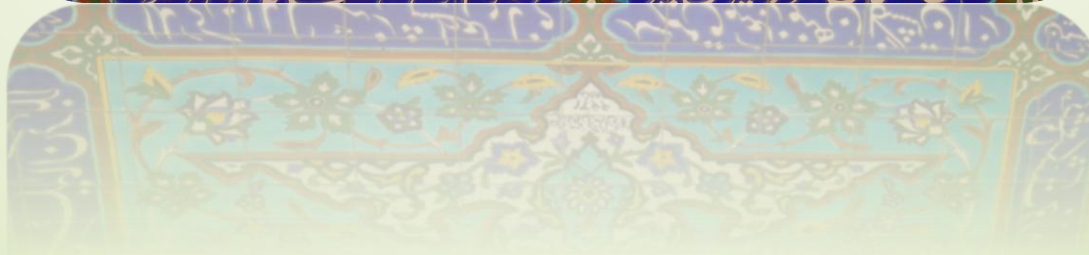
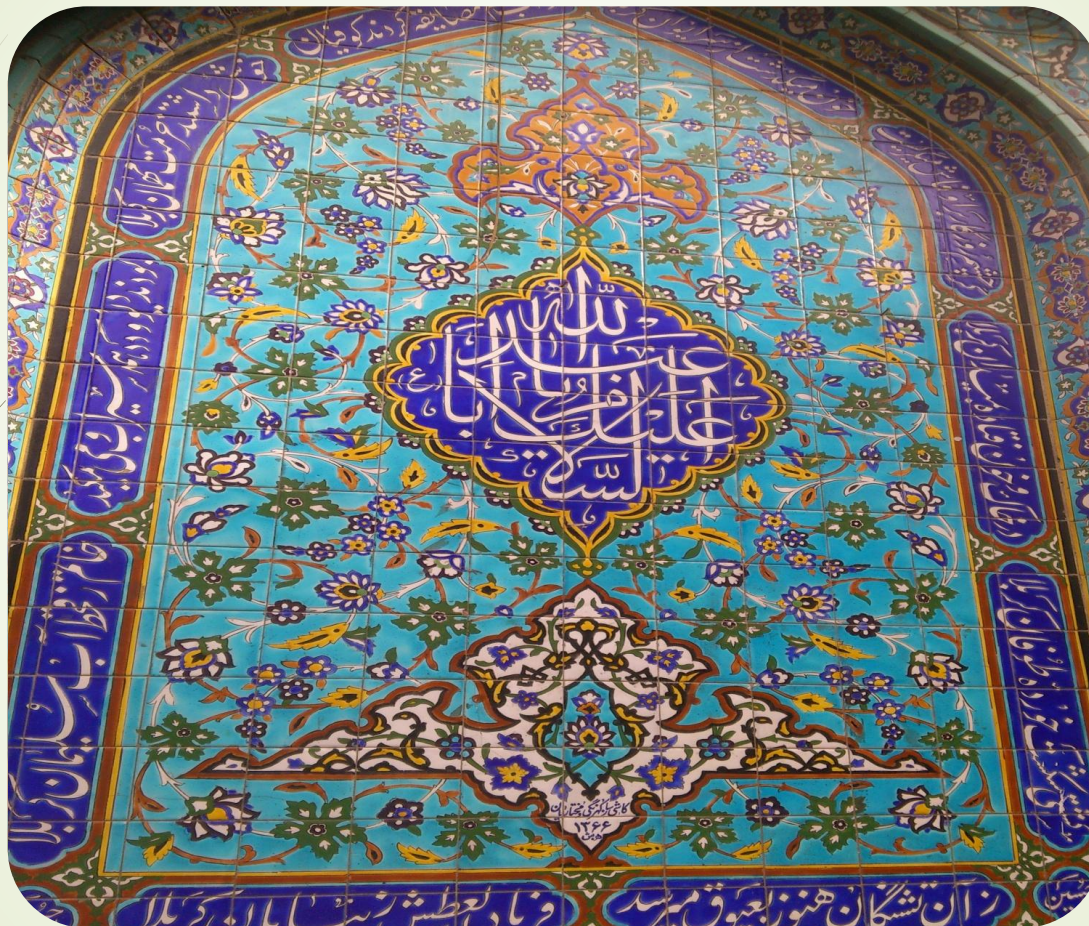

تویزه با چفت تیزه دار:

۳۹

مسجد جامع پوتراجایا (Putra):

این مسجد که نزد جهانگردان معروف به مسجد صورتی است با الهام از معماری ایرانی صفویه در داخل دریاچه مصنوعی شهر پوتراجایا و در کنار پل مشابه سازی شده پل خواجه اصفهان ساخته شده و تنها از یک ضلع به خشک راه دارد.

مسجد عبودیة (ubudieh):

این مسجد زیبا در کوالا کانسار، در ایالت پراک، قرار گرفته و از دور با گنبد زیبای طلایی رنگش خودنمایی می کند

مسجد سلطان احمد:

مسجد سلطان احمد یا همان مسجد آبی، مسجدی است که در شهر استانبول واقع شده است.

مسجد کریستال (Crystal Mosque):

مسجد کریستال در پارک میراث اسلامیه جزیره وان من در ترنگانو مالزی قرار دارد بین سالهای ۲۰۰۶-۲۰۰۸ ساخته شده است.